St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo
Faculty of Economics

РУРАЛНИЯТ ТУРИЗЪМ – ФАКТОР ЗА УСТОЙЧИВО ЛОКАЛНО РАЗВИТИЕ

RURAL TOURISM — A FACTOR FOR SUSTAINABLE LOCAL DEVELOPMENT

Дойчо Ваклинов
Doycho Vaklinov

Plamen Patarchanov
Пламен Патарчанов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Abstract: Tourism is one of the fastest growing industries in the world that has an extremely diverse impact on the lifestyles of both local populations and modern travelers. At the same time, this modern “phenomenon” plays an important role in the socio-economic and political development of the host country, region, or municipality, offering new employment opportunities for the local population and improving the way of life by providing additional income.
A brief description of rural tourism in Bulgaria — its status and development — is made. The article shows that it is a relatively rapidly developing and emerging alternative form of tourism in the country. A positive trend of increasing interest in practicing this type of tourism is observed. The prerequisites for development are indicated — rich tourist resources, shaping or establishing rural areas and villages as tourist destinations. The emphasis is on its positive impact on rural areas, in both underdeveloped and developed areas in the country.
Keywords: tourism; tourism development; rural areas; region; opportunities.
JEL: Z32

ВЪВЕДЕНИЕ

Понятието туризъм произхожда от френската дума tour – пътуване, излет. Според съвременното определение, туризмът е пътуване с някаква цел – най-вече отдих и развлечение или по работа, на гости, с познавателни мотиви и т.н. Дефиницията в по-тесен смисъл описва туризма като съвкупност от явления, хора, отношения и взаимодействия в резултат от смяната на местоположението и престоя на пътуващите. С различни критерии могат да бъдат определени и различните форми на туризъм, като на преден план стоят мотивите за престоя и неговото организиране от страна на пътуващите. Те могат да бъдат най-разнообразни и като цяло, характеризират туризма като икономическа дейност, ориентирана към свободното време.

Туризмът е изключително динамичен бързо растящ по обем на дейността си елемент от глобалното и национално стопанство. В началото на 21 век туризмът е водещ отрасъл в икономиката на много страни и се налага като най-бързоразвиващ се по отношение на валутни приходи и разкриване на нови работни места (Патарчанова и Патарчанов, 2017).

Туризмът заема съществен дял от българската икономика. В годините на непрекъснат растеж до 2019 г., туризмът генерира значителен дял в БВП на страната. За 2019 г. този дял е 11.4% от БВП, като туристическият бранш осигурява общо 347 400 работни места (Дянков и Янчева, 2022).

Поради своята същност и характеристики туризмът определено е една от най-значимите причини за процеса на глобализация. Той е един много силно пространствено дефиниран комплекс от икономически дейности и едновременно форма на индивидуално и социално поведение на милиони хора по света в качеството им на туристи, но също така и стопански активности които се грижат за тяхното обслужване.

Продуктът, който се създава в туризма, включва дейностите на множество стопански и нестопански субекти. Основата му се формира от елементите на социално-икономическата и природна среда на туристическото място – антропогенни и природни ресурси. От една страна, той представлява жизнена среда за туристи и местно население, а от друга се превръща в производствена среда за работещите в тази „индустрия“ трудови и човешки ресурси. Това е и причината в туризма много ясно се преплитат и се сблъскват различните измерения на устойчивото развитие – екологични, социални и икономически, както и се появяват на тази основа и конфликтите на интереси на регионално, национално и общинско ниво.

През последните години значението на туризма за социално-икономическото развитие на страната и делът му в брутния вътрешен продукт (БВП) непрекъснато нараства. Налице са повишени инвестиции в инфраструктурата и подобрения в правната и институционална рамка за него. Значително се увеличава броят на малките и средни предприятия в сектора. Природните и културни забележителности на България, нейната история, я превръщат в атрактивно място за развитието на различните видове алтернативен туризъм, както и на неговите специализирани форми. Безспорно е значението на туризма за националната икономика на регионално, и особено на локално ниво. Той е източник на нови финансови потоци в стопанския живот на страната, на регионите и общините, даващи възможности за инвестиции в подобряване на инфраструктурата, в подобряването на предлаганите услуги и усъвършенстване на образователните системи в тази област.

Рурализацията като процес много активно се развива през последните десетилетия разширявайки своя пространствен и териториален обхват, както и основни демографски характеристики (брой, структура). Като например по време на COVID-19 много хора напускат големите градове, започват дистанционна работа, търсят по-спокоен живот в рурални райони. Приемайки процеса на рурализация и на самото понятие, както и свързаните с него рурални райони, в които се развива тази специализирана форма на туризъм, може да се използва като понятие – *рурален туризъм*, което изпълва със съдържание връзката с тези райони, в който той се развива. Понятието рурален туризъм има по-широк пространствен обхват, в който се включват не само селски населени места, но и малки градове в рамките на руралните райони. Основната идея е, че руралният туризъм се определя не толкова от административния статут (село или град), а от: ниска степен на урбанизация, запазена природна среда, традиционен начин на живот, автентична култура и занаяти.

Руралният туризъм предлага възможности за диверсификация на икономиката в малки общини и региони (Lane, 1994). Целенасоченото насърчаване на туризма като диверсифицираща руралната икономика дейност, стартира с реформата на Обща селскостопанска политика (ОСП) от 2003 г. (Miceli, 2005; Randelli et al., 2014; Горчева, 2016). Осъществяването на неземеделски дейности, включително туристически услуги, представлява важно направление в политиката и фактор за постигане на стабилен растеж в цялостната социално-икономическа система на местно ниво (Атанасова, 2008; Маджарова, Пенева и Патарчанова, 2013). Рурален туризъм се осъществява в съхранена или възстановена автентична културна и архитектурна среда, кухня и традиции; към него отнася аграрен туризъм, наричат го още фермерски и ранчотуризъм (Патарчанов, 2011).

Този вид туризъм, който се осъществява в рурален район, където услугата може да бъде чрез предлагане на традиционни културни автентични услуги, гастрономия с традиционни характеристики и други услуги, които автентично обхващат или допълват пакета от туристически услуги в рурална среда. Въпреки това, най-значимите международни туристически организации

се позовават на по-концептуално определение на рамката на селския туризъм. Според (ОИСР) – Международната организация за икономическо сътрудничество и развитие, руралния туризъм обхваща: „Разнообразните характеристики на туристическите продукти в руралния туризъм, което от своя страна е усилие да се предостави на гостите персонализирано обслужване, да се доближат до физическите и човешките характеристики на руралния район и да им се даде възможност да участват максимално в традиционните дейности и начин на живот на местното население.“

Според определението, дадено от Българската асоциация за алтернативен туризъм (БААТ) – „Рурален (селски) или агротуризмът е разновидност на алтернативния туризъм. Характеризира се с престой в селска среда (къщи, устроен в близост къмпинг или друга настанителна база), контакт с домакините, достъп до стопанството или престой във ферма. Той може да се яви като преминаващ, т.е. престой в рамките на обиколен тур или като уикенд, или дори една седмица престой. И в двата случая туристите очакват да се включат в ежедневието на домакинството: беритба на плодове и зеленчуци, билки, приготвяне на традиционни ястия, включване в обичаите и празниците на района, наблюдение или обучение в местните занаяти, фолклорни и земеделски традиции. Тези дейности обикновено се допълват с различни видове активен или културен туризъм (пешеходен, планинско колело, езда, посещение на манастири, музеи, археологически и други забележителности, училище по занаяти) и най-често е комбинация от всичко това.“

Този вид туризъм е отговорно пътуване и отдих до територии със съхранена природа и автентична култура. Той допринася за повишаване благосъстоянието на местната общност, създава уважение към местната култура, щади средата от негативните ефекти на туризма, присъщи за големите курортно-туристически комплекси. Характерно за него е, че настаняването и храненето отразяват спецификата на района и местните традиции. Упражняват се дейности на открито, като се утвърждава практиката самите туристи (посетители) да участват непосредствено в създаването на един или повече туристически продукти, което за тях носи определени положителни емоции. Това се съчетава с посещения на природни забележителности, местни културни прояви, пешеходни, велосипедни или конни преходи.

Руралния (селски) обхваща широк спектър от дейности, но често се смята за синоним на „фермерския туризъм“. По същество, той представлява дейност, която се развива в неурбанизирани райони със запазена околна среда и самобитен облик, както и в местата, предоставящи най-доброто съчетание на гостоприемство, добра кухня и специфична атмосфера. Най-често те се намират в планинските и селските територии (Грозева, 2017).

В много отношения руралния туризъм се различава от туризма, като цяло. От една страна, той се разглежда подобно на всички туристически дейности, които се провеждат в руралните райони, а – от друга страна, се ограничава до много специфични категории или форми на туризъм. Този вид туризъм е отговорно пътуване и отдих до територии със съхранена природа и автентична култура. Характерно за него е, че настаняването и храненето отразяват спецификата на района и местните традиции. Туристите очакват да се включат в ежедневието на домакинството: беритба на плодове и зеленчуци, билки, приготвяне на традиционни ястия, включване в обичаите и празниците на района, наблюдение или обучение в местните занаяти, фолклорни и земеделски традиции. Упражняват се дейности на открито, като се утвърждава практиката самите туристи (посетители) да участват непосредствено в създаването на един или повече туристически продукти, което им носи определени положителни емоции (Грозева, 2017).

Според Статев (2021) руралния туризъм представлява „Лукс или самобитност, активна или пасивна почивка, кулинария или дегустация на питиета, уединение или социални контакти – възможност за икономии от мащаб или невъзможност да се реализират диверсифицират съдържанието на понятието „рурален туризъм“. Назоваването на името му извиква в съзнанието на туриста усещане за спокойствие, природни аромати, живописни пейзажи и гостоприемни, автентични и колоритни селски жители“.

Възможностите за развитие на този вид туризъм в страната ни са неограничени, поради спецификата на средата – природна, историческа, селищна, икономическа, инфраструктурна, социо – културна и др. Много български села в момента преживяват истински ренесанс, благода-

рение най-вече на засиленото търсене на такъв вид туристически услуги. Освен като достатъчно конкурентен на класическите видове туризъм той може да се използва от местните общности като инструмент за оживяване на икономиките на руралните (селски) райони. Това е от особено значение не само за съответната локална икономика, но и за националното стопанство, тъй като чрез диверсификация на икономическите дейности в руралните райони се създава алтернативна заетост и те се превръщат в по-привлекателно място за живеене и стопанска дейност, както за местното население, така и за външни посетители и чуждестранни инвеститори. В допълнение по този начин се намалява неравнопоставеността им със руралните райони от други европейски страни и се създават условия за акумулиране на доходи в страната ни.

Развитието на туризма в руралните райони се обуславя, от една страна, от обективно съществуващите предпоставки на средата, но също и от субективните нагласи на потребителите на туристическия продукт, от друга страна. Спецификата на туристическия продукт в руралните райони рефлектира върху по-голямата тежест на културните и природни фактори, като уникалността на селския културен ландшафт, наличието на традиционни сгради, които не се използват в достатъчна степен, стремежа към съхранение на автентични занаяти и традиции.

С определяща сила на въздействие върху развитието на туризма в руралните райони в социален план са фактори като: депопулацията, високите равнища на младежка безработица, а в икономически аспект – моноструктурността на стопанството, ниската доходност от земеделското производство, трудностите при реализацията на земеделските продукти. От гледна точка на потребителите, стимулите за развитие на туризма в руралните райони се свеждат до удовлетвореността от спокойствието и комфорта на почивката, автентичността на селския бит и естествената природна среда, възможностите за здравословен начин на живот и пълноценен отдих.

В многообразието от видове туризъм с най-сериозен ефект върху социално-икономическото развитие на руралните райони в България се открояват: масов туризъм (морски, зимен – ски туризъм, други видове); балнеоложки туризъм (спа туризъм, в класически вид или съчетан със рурален или екотуризъм); социален туризъм (в типичната си форма, ведомствени почивни станции, туризъм за младежи и ученици); алтернативен туризъм (рурален, аграрен, фермерски, екотуризъм, зелен, конгресен, религиозен, винен, културен, приключенски, ловен, културно-историческия виртуален туризъм и др.) (Атанасова, 2008).

Културно-историческият виртуален туризъм се основава на напредъка в дигиталните технологии, които позволяват създаването на потапящи и реалистични виртуални преживявания. Тези технологии не само улесняват достъпа до историческото и културното наследство, но и трансформират начина, по който хората взаимодействат с него (Караджов и Патарчанова, 2024). Тези специализирани туристически продукти се явяват много подходяща форма за устойчиво локално развитие на отдалечени и труднодостъпни рурални райони, които притежават специфични антропогенни ресурси с висока стойност.

За „алтернативен“ туризъм се говори все по-често през последните три десетилетия: алтернативен като дестинация (рурален, екзотичен, вело и културни маршрути и др.), алтернативен като услуги (настаняване извън традиционните хотели), алтернативен като цел (културен, познавателен, гурме и турове за вино, конгресен, хазартен и др.), като преживяване и активност (спортен, екстремен, религиозен, окултен). Патарчанова (2006), проучва руралните райони като естествена среда за развитие на алтернативен туризъм.

Специалните форми на туризъм, към които се включва и руралния не заменят масовия туризъм, а добавят стойност към туристическия продукт, като го обогатяват, разширяват и диференцират. Всички те създават нови тенденции в търсенето и кара факторите на туристическото предлагане да се адаптират към нови потребителски стандарти (Патарчанов, 2011).

Развитие на специализирани видове туризъм в малки български общини изследват Караджов, Патарчанова и Кюприйска (2024). На бариерите в развитието на руралния туризъм в България е посветено изследването на Николова и Линкова (2009).

По въпроси свързани с процесите в различни сфери на икономиката в руралните райони у нас работят редица автори в своите изследвания: Патарчанова (2019) за методическите аспекти на

диверсификацията на икономиката на руралните райони; Попов и др., (2007) за ролята на диверсификацията на икономическата дейност и подобряване на качеството на живот в селските райони; Патарчанов (2006) за кризата в услугите в тези територии; Интерес заслужава проучването на социалното предприемачество като инструмент за провеждане на устойчива социална политика и развитие в руралните райони на Патарчанова (2019).

Основната цел на настоящото изследване е да се направи анализ на руралния туризъм като фактор за устойчиво развитие на локалните територии в България.

За изпълнението на поставената цел е необходимо решаването на следните задачи:

– да се извърши кратка характеристика на състоянието на руралния туризъм у нас;

– да се посочат предпоставките и възможностите му за развитие;

– да се посочат руралните региони с ресурс за рурален туризъм и позитивното му влияние върху тях;

– да се посочат факторите за устойчиво развитие на руралния туризъм в локалните райони;

Методология на изследването:

При разработване на настоящата статия са използвани методите на научния анализ и синтез на съществуващи теоретични концепции. Методологията на изследване се базира на: качествен пространствен анализ на руралния туризъм на национално, регионално и локално ниво. Чрез ситуационен анализ се определя мястото и ролята на руралния туризъм на територията на България. Изследвани са и са използвани както първични, така и вторични източници на информация. Приложен е набор от методи, сред които проучване и систематизиране на данни от официални източници, интерпретиране на публикувани научни материали по темата с цел изясняване важността на туристическата структура в руралните територии и възможностите за нейното устойчиво развитие.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Роля и място на българският туризъм в икономиката и регионалното и локално развитие

Туризмът е следствие от държавната политика за него, от състоянието на пазарната икономика, от доходите, които получава населението, и доходите, които то отделя, за да купува услугите на туризма. Основните нормативни документи определят туризма като дейност с приоритетно значение. Реалният анализ на социалните и икономически резултати обаче показват, че в Република България все още не се реализира мащабна национална, регионална и местна политика за организация и управление на ефективен туризъм, което да ни утвърди сред високоразвитите туристически държави и с подобаващо място на световния туристически пазар. За съжаление, въпреки обновената настанителна база, изградените инфраструктурни – спортни и развлекателни съоръжения, качеството и разнообразието на редица от предлаганите стоки и услуги са все още под нивото и стандартите на повечето европейски страни.

Характерно за туризма в България е, че към момента този отрасъл се развива главно на регионално ниво и общинско ниво. Все още има какво да се направи на национално равнище, като се създадат единни, работещи стратегии за маркетинговото представяне на българския пазар. В регионален аспект туризмът се развива в съответствие с природните дадености. Основното предимство на българската туристическа индустрия е разнообразието на тези дадености, концентрирани върху малка територия, което позволява съчетаването и реализирането на различните видове туризъм.

Регионалното развитие, включващо в себе си и развитието на общините в страната, е акцент в много от програмните документи и стратегии, както и в политиката на ЕС за сближаване. Наред с подобряването на инфраструктурата и териториалната структура на установените морски, планински и балнеоложки курорти, усилията за развитието на туризма, включително на нови видове туристически продукти, следва да се насочат към слабо развити рурални райони и към подобряване на икономическото положение в тях.

От гледна точка на руралните райони, в някои от които въпреки целенасочените политики за подпомагане, ситуацията продължава да се влошава в икономически, социален и демографски аспект, туризмът в алтернативните му форми е припознат като един от приоритетните сектори за развитие и диверсификация на локалната икономика, в която все още водеща роля има земеделието. Развитието на руралните райони в Програмния период 2014 – 2020 г. се фокусира освен върху насърчаване на конкурентоспособността на аграрното стопанство, така и върху осигуряване на устойчивото управление на природните ресурси и постигането на балансирано териториално развитие на икономиките и общностите, включително създаването и поддържането на заетост.

На фона на относителния просперитет на градските зони, много рурални райони започват да се борят за съществуването си поради зависимостта от механизираното аграрно стопанство и обезлюдяването. От друга страна, туристическото търсене все повече предпочита именно такива зони със запазена природа и пасторален живот. Затова и основните цели на развитие са свързани със създаване на нови неземеделски дейности, разумно използване на природата, валоризиране на потенциала и ресурсите, повишаване на доходите и заетостта. Обикновено руралните райони са и с огромно запазено недвижимо културно наследство, с дълбоки корени в традициите, със съхранен фолклор и обичаи, разнообразна флора и фауна и интересни природни феномени. Тези ресурси са потенциал за туризма, който може да се превърне в успешен инструмент за социално и икономическо развитие на руралните общности.

Същност и значение на руралния туризъм

Руралния туризъм най-общо се дефинира като пребиваване на туристи в рурална среда при което се задоволяват интересите им към традиции, бит, култура, аграрностопански и други специфични дейности, като и към природните, историческите и културни даденост на съответния регион, от една страна, и от друга – икономическа дейност, която носи социално-икономически ползи на местното население (Пейчева, 2017).

Руралния туризъм по своята същност е:

– Алтернатива на стандартния, масовия туризъм като начин на протичане и философия. Основен акцент в тези пътувания е досега със съхранената природна среда, автентичната атмосфера и кухня, запазените традиции, липсата на загрозяващите белези на урбанизма.

– Алтернатива като потребителски кръг – той интересува индивидуално пътуващите и организираните в малки и средно големи групи от хора (8–15 души), очакващи да научат нещо ново в своята ваканция.

– Алтернатива по отношение на доставчиците на услуги – основните участници най-често са представители на местната общност – собственици на семейни хотели, къщи и стаи за гости, хижи, манастири, планински водачи и коняри, производители на оригинални занаятчийски продукти и други.

– Алтернатива като география – територии, в които се практикува – основно планинските и рурални (селски) райони.

– Алтернатива на пасивния консуматорски пакет от услуги – програмите включват разнообразни дейности и са насочени към изграждане, обучение и усъвършенстване на участниците.

– Алтернатива на социалния и икономическия упадък – този туризъм е носител на нови послания и надежди в общественото пространство и на нови идеи за утвърждаване на устойчиви модели за местно и регионално развитие и издига в приоритет отношението към природата, традициите и интересите на местните общности.

Рурален туризъм – устойчив туризъм

Устойчивият туризъм е едно сравнително ново понятие и се явява продължение на концепцията за устойчиво развитие, която се лансира още през 1992 г. в Рио за опазване на застрашените райони на планетата. В същото време обаче той третира и урбанизираните райони, селата, културното и архитектурно наследство и следователно има една по-широка рамка. Устойчивият туризъм има за цел не само да минимизира въздействието върху биологичната среда, но и да формира въз-

гледите на туристите преди и по време на пътуването им, както и да предизвиква природощадящи туристически практики.

Специфичната същност на руралния туризъм е свързана с такова използване на туристическите ресурси, което гарантира общите интереси на местните жители, туристите и околната среда. Поради по-добре съхранено екологично равновесие, значителна концентрация се наблюдава на рурално туристическо предлагане в близост до горски, полупланински и планински територии. В този смисъл руралната среда често се възприема като синоним на природна среда. Това обвързва силно руралния и екологичния туризъм, като налага специфична дългосрочна стратегия, основаваща се на принципите и целите на концепцията за устойчиво развитие – развитие, базиращо се на съхраняване на автентичните туристически ресурси за следващите години и поколения. В тази връзка все по-често се използва понятието устойчив рурален туризъм.

Развитие на руралният туризъм в България

Туризмът в България се характеризира с много висок темп на развитие през последните 20 години, в резултат на което се наблюдава задълбочаващ се процес на ултра урбанизиране и пренасищане в традиционните туристически дестинации. Това води до отлив на платежоспособни туристи. Тази тенденция стимулира търсене на нови възможности. Добра алтернатива в това отношение е поставянето на основите и развитието на рурален туризъм у нас. Неговата поява бе очаквана и желана, имайки предвид характеристиките и особеностите на географската среда, селищното и икономическо развитие, както и състоянието на традиционните форми на дейности на туристическия пазар. Утвърждаването на разнообразните форми на този вид туризъм го превърна в основен стопански приоритет и много ефективен инструмент за възраждането на редица рурални райони.

Днес туристическите пътувания към села и рурални райони заемат вече второ място след ваканциите на море в развитите западно-европейски страни като Франция, Англия, Холандия, Ирландия, Германия, Испания и др., където практикуването на рурален туризъм се стимулира на национално равнище. Тази тенденция се отнася и за България, и все повече разширява своя териториален и пространствен обхват.

Цялата нормативна база (закони, наредби и др.) обръща внимание и върху развитието на туризъм (в малък мащаб) в руралните територии. Националната политика окуражава и благоприятства руралния туризъм и дейностите извън градските пространства. Туризмът се дефинира нормативно като: „ваканционен; културно-исторически; екологичен; здравен и балнеоложки; спортен; рурален; конгресен; друг“. През последните години се предоставиха много възможности за реализация на редица проекти, стимулиращи развитието на руралния туризъм. По две от оперативните програми, които се финансират от Европейския съюз се предоставят средства за развитие на туризма и съпътстващите го дейности: (1) Оперативна програма „Регионално развитие“ и (2) Оперативна програма „Развитие на селските райони“.

Според Българската асоциация за алтернативен туризъм (БААТ) интересът към руралните пространства се е засилил. Повишаването и търсенето на продукти на руралния туризъм е около 6%. Преобладаващите посетители в българските планини и села са германци, французи, испанци, англичани и американци.

Вече могат да се посочат редица рурални територии, които поставиха началото на развитие на този вид алтернативен туризъм в България, а някои от тях вече са натрупали значителен опит. Има райони и отделни селища с много добри възможности за рурален туризъм и с много добри и устойчиви практики – традиционни културни прояви, както и нови инициативи и постижения в практикуването му. В много рурални селища той вече се е утвърдил като търсена, желана и практикувана алтернативна форма на туризъм с много добри перспективи. На други места се наблюдават активни опити за поставяне на начало на развитие на рурален туризъм. Съществуват и села, които проявяват интерес и имат намерение да го развиват, като устойчива икономическа алтернатива, за компенсиране негативите от кризата в аграрното стопанство на района .

През последните няколко години се отчита положителна тенденция на нарастване интереса към практикуване на рурален туризъм, увеличаване туристите, посетили тези райони и

ползвали услугите на тази алтернативна форма на туризъм, както и разнообразяване на предлаганите туристически услуги. Понастоящем, този вид туризъм има все по-голяма популярност сред българските туристи, което стимулира повече хора да помислят върху идеята да развиват свой собствен туристически бизнес в рурален район като на нещо реално, перспективно и доходоносно (Ризова, 2019).

Наред със всички тези положителни страни, съвременното развитие на руралния туризъм у нас е изправено пред някои предизвикателства:

– опитът на българския рурален туризъм е все още пространствено ограничен;

– в отсъствие на координирана политика и промоция на този вид туризъм, повечето дейности и продукти остават относително непознати и получават не достатъчна подкрепа от публичната (централна и/или местна) власт;

– насърчаването на развитието и маркетинга на руралния туризъм е недостатъчно, а местната промоция разчита предимно на международни проекти;

– все още отсъства систематичен подход и стратегическо постоянство в усилията за развитие на този вид туризъм;

– недостатъчно използвана е възможността на концепцията за развитие на защитени зони, които се намират в рурални пространства или свързани със заобикалящи ги рурални общности, които могат да се фокусират върху туристически дейности и да стимулират устойчивото им локално развитие.

Необходима е цялостна стратегия за устойчив рурален туризъм, която да насочи усилията в няколко посоки:

– да спомогне за синхронизирането и направляването на общи действия за създаването на важен сегмент от развитието на туризма в извънградската зона;

– да даде конкурентно предимство в разширяването както на вътрешния, така и на международния пазар;

– да подкрепи и стимулира развитието на: децентрализирани, устойчиви туристически мрежи;

– да дефинира оперативни и ръководни стандарти за прогрес на руралната общност, поддържани от частния и обществен сектори;

– да съдейства привличане на сегменти от международния и вътрешен туристически пазар, посветени на философията и практиките на руралния начин на живот, чрез формите на руралния туризъм;

– да съхранява и укрепва националното наследство, достойнство и самочувствие на руралните общности

Дестинации за рурален туризъм в България

Туристически дестинации за рурален туризъм са териториите (районите), които са богати на антропогенни и природни ресурси (обекти, прояви и др.), формиращи продукта на тази алтернативна форма туризъм: селски бит (начин на живот) и общуване; земеделски дейности; местни традиции (обичаи, обреди, др.); култура, изкуство (фолклор); историческо наследство; природни и екологични дадености (Ризова, 2019).

Трудно е да се очертаят точно райони, които да се дефинират само като дестинации за рурален туризъм. Много автори ги определят като „рурални райони“, включващи повече или по-малко от изброените елементи от туристическия продукт. Основавайки се на дефиницията за рурален туризъм, такива рурални райони, трябва да задоволяват интересите на туристите към традиции, бит, култура, земеделски и други специфични активности и дейности, както и към природните, исторически и културни специфики на съответната територия, при спокойствие и непринудени взаимоотношения с местните жители. Такива селищни и крайселищни зони за отдих са най-подходящи за този вид алтернативен туризъм.

Селата, подходящи за развитие на рурален туризъм могат да се класифицират в една от следните категории: (1) села предлагащи специфичен фолклор, традиции, специфична кухня; (2) села с атрактивно занаятчийско творчество; (3) пасторални, планински села с развито овце-

въдство и говедовъдство, и производство на специфични млечни и месни продукти; (4) села предлагащи възможности за лов и риболов; (5) села развиващи лозарство и винарство, овощарство, зеленчукопроизводство и др.; (6) села с възможности за практикуване на различни видове спорт; (7) села с условия за климатолечение и забележителен пейзаж; (8) села предлагащи условия за балнеология.

В предложеното туристическо райониране на Република България, направено от Държавната агенция по туризъм – 2008 г. се посочват туристическите райони и подрайони с примерна продуктова специализация – за какви основни и допълнителни видове туризъм са подходящи. Така се посочва, че руралния туризъм е основен туризъм за Родопския район (Източни и Западни Родопи), а като допълнителен туризъм за районите: Рило-Пиринski (Рила и Пирин), Тракия (Тракия, Средногорие, Подбалкански полета, Сакар) и Стара Планина. Оформящите се и утвърждаващи се характерни за руралния туризъм дестинации са едно от най-важните условия у нас да се развива този туризъм във възходяща посока.

Като райони с много добри възможности за развитие на рурален туризъм и реализиране на разнообразни прояви в тази туристическа дейност, могат да се посочат централните части на Родопите – Смолянски регион (селата – Момчиловци, Стойките, Могилица, Смилян, Гела, Арда, Горна Арда и др.); района на Банско и Разлог (селата Баня, Горно и Долно Драглище, Бачево, Добърско и др.), района на Гоце Делчев (селата Лещен, Делчево, Ковачевица, Балдево, Огняново, Рибново и др.); района на Троян; района на Търново и др. много добри условия за развитие на рурален туризъм има и в района на Централна Стара планина и Предбалкана – района на Тетевен (селата Рибарица, Черни Вит, Голям извор, Васильово, Дивчовото, Бабинци). Желание за развиване на този вид туризъм проявяват също редица малки общини – Чупрене (селата Репляна, Горни Лом и Стакевци и др.). През последните години активизиране в развитието на руралния туризъм се отчита и в Рило-Пиринския край (Бели Искър, Говедарци, Маджари, Рила, Паничище Белица, Огняново, Баня и др.). Някои по-изостанали райони в Източните Родопи (Вишеград, Татул, Пчелари, Смилян, Мезек и др.) също разчитат на развитието на руралния туризъм, като за целта ползват средства по различни проекти.

В много села се предлагат повече или по-малко услуги, типични за руралния туризъм, съобразно възможностите, традициите и даденостите на съответното селище. Например село Баня, което е разположено в Югозападна България, създава отлични условия както за целогодишен туризъм, така и за балнеолечение и СПА почивки. Изградени са СПА комплекси, семейни хотели и обществени басейни. Селото предлага разнообразни възможности за активен пешеходен туризъм като има много добре изградени туристически пътеки до природни и исторически забележителности, който са разположени в близост до село Баня. Оформят се туристически локации, всяка с нещо специфично, характерно за района и това е добре, защото им създава своеобразен имидж, а туристите имат определена представа и очаквания.

В крайна сметка нашето мнение е, че в България все по-ясно се очертават два големи региона за рурален туризъм: *1. Западна и Средна Стара планина и Предбалкана; 2. Родопите*. Това се потвърждава и от повечето автори и експерти, които изследват тези въпроси.

Устойчиво развитие на руралния туризъм в локалните райони

Устойчивото развитие на този вид туризъм в България предвижда да се развива като просперираш сектор, допринасящ за прилагането на принципите на устойчивото развитие във всичките му аспекти – опазване на околната среда, изградената среда и инфраструктура, просперитет на местните общности и икономически растеж. Основната цел е повишаване на конкурентоспособността и ефективността на туристическия сектор посредством оптимално използване на наличните природни и антропогенни ресурси в съответствие с пазарните изисквания и потребителските очаквания за устойчиво развитие на руралния туризъм. Важно е да се насърчава увеличаване дела на специализираните видове туризъм, водещи до целогодишна и по-интензивна натовареност – балнео (медикъл спа), спа и уелнес, културен (във всичките му форми – исторически, археологически, етнографски и поклоннически), еко туризъм, приключенски, конгресен, ловен, голф, винен и гурме туризъм и др., който се извършват в локалните райони.

Руралният туризъм има значителен принос и за руралната икономика, и за по-широката туристическа индустрия, например като създава работни места, опазва специфичната за района архитектура и традиции, възстановява и опазва околната среда, максимално използване на трудовия потенциал на местното население и повишаване на неговата квалификацията и езикова култура и др. Развитието на този вид туризъм има голям потенциал, който да допринесе за регионалния икономически растеж на руралните райони. Сред причините той да се смята за перспективен фактор за регионалния и особено локален икономически растеж е, че понякога в райони, където условията са неблагоприятни за развитието на друга икономическа дейност, са налице доста благоприятни предпоставки за развитие на рурален туризъм. По този начин, особено в руралните райони, претърпели икономическо преструктуриране с намаляваща роля на аграрното стопанство, големи надежди се възлагат на развитието на туристическите дейности като основен фактор за икономическото развитие и възможност за доходи на селското население.

За диверсификацията на руралния туризъм е необходимо добре да се вникне в особеностите на руралната среда – нейната история, селища и демография, както и да бъде проучен социално-културният, икономически и политикогеографски произход на място. Необходимо е също да бъдат разгледани и обсъдени всички възможни варианти за ангажиране на хората от руралните райони да подобрят социално-икономическото си състояние.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Руралния туризъм в България е една сравнително бързо развиваща се и утвърждаваща се алтернативна форма на туризъм. През последните години се отчита положителна тенденция на нарастване интереса към практикуване на този вид туризъм, увеличаване на туристите и посещенията на руралните райони, ползваните услуги, както и разнообразяване на елементите на предлагания туристически продукт.

Именно той е ниша, която дава добри шансове за развитие на изостаналите и слабоурбанизирани територии, където е ограничен потенциалът на другите сектори на икономиката. Отчитайки неблагоприятните тенденции в руралните райони, преодоляването на част от проблемите може да се постигне чрез създаване на заетост в резултат от развитието на алтернативните форми на туризъм (рурален, културен, екотуризъм, планински, екстремен и т.н.). За осъществяването на такава цел е необходимо рационално използване на природните ресурси, възстановяване на традиционни за съответните области земеделски производства, развитие на транспортната и друга техническа инфраструктура едновременно с опазването на околната среда и повишаване качеството на туристическите услуги.

Предпоставка за трайното развитие на руралния туризъм е богатият набор от ресурси, с които разполага страната ни. Оформени са или се утвърждават рурални райони (селища), притежаващи основните елементи за развитие на рурален (селски) туризъм – природни и екологични дадености; специфични култура, изкуство, фолклор; атрактивни традиции (обичаи, обреди); автентична кухня; аграрни и/или други специфични стопански дейности; селски къщи и други обекти с типична архитектура, предлагащи автентична атмосфера.

Развитието и утвърждаването на руралният туризъм у нас води до редица позитиви, касаещи начина на живот в руралните селища и е от особено важно значение за изоставащите и слаборазвити райони.

За по-нататъшно развитие на руралния туризъм у нас е необходимо: изучаване и популяризиране на ресурсите, гарантиращи устойчивото му развитие; съхраняване и развитие на традиционната култура и изкуства; създаване и прилагане на национална, регионални и локални стратегии за развитие на този вид туризъм; подобряване на всички елементи на инфраструктурата; засилване на рекламно-информационната дейност; подобряване на ефективността и устойчивостта при усвояването на средствата за развитие на руралните райони.

Руралният туризъм в България все още се намира в ранен етап на развитие и е изправен пред редица предизвикателства и проблеми: влошено състояние на социалната, техническата и пътна инфраструктура в селата, което затруднява достъпа до тях; непривлекателен външен облик

и социално-битови условия в голяма част от съседните на местата за настаняване селски къщи и принадлежащите им дворни места; застаряването и ниската образователна култура на част от местните жители, които с поведението си често не са адекватни на желанията и потребностите на туристите.

Необходимо е предприемането на различни мерки като: повишаване активността на местното население за развитие на туристически дейности; повишаване на рекламата и създаване на регионални туристически продукти; насочване на финансови средства за повишаване на образованието и квалификацията на местното население с цел развитие и насърчаване на рурален туризъм и подобряване на обслужването на потребителите на предлаганите услуги.

REFERENCES

Atanasova, M. 2008. Rural and agrarian tourism – important directions for the influence of the CAP on the socio-economic development of rural areas. *Economics and Management of Agriculture,* 53, 6, 44–54. Boyukliev, N. Malamova, P. Yovchevska, B. Ivanov. Socio-economic challenges for rural areas, National Academy of Sciences, IAI, S., pp. 45–56.

Atanasova, M. 2008. Impact of rural tourism on the development of rural areas in Bulgaria.

Gorcheva, T. 2016. The Reform of the Common Agricultural Policy and the Benefits for Bulgaria. *National Economic Archives*, 1, 3–21.

Grozeva, M. 2017. Conditions and opportunities for tourism development in rural areas of the northwest planning region.

Dyankov, T., K. Yancheva. 2022. Challenges for human resources in Bulgarian maritime tourism in the context of the EU's "blue growth" and "green deal"

Ivanov, B. et al. 2018. Trends in the development of tourism in rural areas of Bulgaria and the EU, Institute of Agrarian Economics – Sofia.

Karadzhov, V., E. Patarchanova. 2024. Cultural-historical virtual tourism – innovations, features and characteristics.

Karadzhov, V., E. Patarchanova, Iv. Kupriiska. 2024. Development of specialized types of tourism in small Bulgarian municipalities following the example of Yablanitsa, Lukovit and Teteven. *Yearbook of the College of Tourism*, Blagoevgrad. Year III, Issue III. 57–82.

Nikolova, M., M. Linkova. 2009. Barriers to the development of rural tourism in Bulgaria, *Dialogue*, 5, 14–31.

Patarchanov, Pl. 2006. The services crises in rural areas. The III International conference on rural space and local development, Cluj – Napoca, Micesti, Turda – Romania. 377–385.

Patarchanov, Pl. 2011. Alternative tourism in the mountain villages of the Western Rhodopes. *Collection of reports from the scientific conference "Opportunities and problems for the development of alternative forms of tourism in the small villages of the country"*, Academic Publishing House at the Center for European Integration and Culture of the University of Plovdiv, 43–58.

Patarchanova, E. 2006. Rural areas in Bulgaria – an environment for the development of alternative tourism. *Economics of Management*. Sofia, pp. 58–65.

Patarchanova, E. 2011. Localized Role of Infrastructure and ITS Impact on Population and Rural Economy, *Journal of Settlements and Spatial Planning* : 27–36.

Patarchanova, E., Pl. Patarchanov. 2017. Good practice or an unused opportunity for the regional development of rural areas in Bulgaria. *Scientific collection in honor of Prof. P. Slaveykov.*

Patarchanova, E. 2019. Social entrepreneurship - an instrument for social policy and social development of the rural areas. *Conference proceedings vol. 19, ecology, economics, education and legislation*: pp. 661–668.

Patarchanova, E. 2019. Methodological aspects of the economic diversification of rural areas and its impact on settlements. *Conference proceedings vol. 19, ecology, economics, education and legislation*: pp. 511–518.

Popov, R., O. Boyukliev, M. Atanasova, M. Anastasova-Chopeva, I. Boevski, N. Malamova, B. Ivanov. 2007. Diversification of economic activity and improvement of the quality of life in rural areas of Bulgaria in the context of the EU CAP. *Agricultural Economics and Management*, 52, 3, pp. 96–101.

Peycheva, A. 2017. Opportunities for sustainable development of rural tourism on the territory of "Strandzha" Nature Park.

Rizova, T. 2016. Status and opportunities for development of rural tourism in Bulgaria.

Stattev, V. 2021. Rural tourism – urban versus rural environment.

Lane, B. 1994. What is Rural Tourism?, *Journal of Sustainable Tourism*, 2(1-2), 7–21.

Miceli, V. 2005. EU Agricultural Policy: the Concept of Multifunctionality and Value Added Agriculture (No.crn0504). Università Cattolica del Sacro Cuore, Centro di Ricerche in Analisi economica e sviluppo economico internazionale (CRANEC). http://centridiricerca.unicatt.it/cranec-crn0504.pdf

Randelli, F., P. Romei, M. Tortora. 2014. The evolution of rural tourism in Tuscany. *Bollettino de la Societ = Geografica italiana Roma*, serie XIII, vol. VII, pp. 375–389.

www.science.uard.bg

www.mig-bn.eu

www.tourism.government.bg

www.baatbg.org

https://www.tourism.government.bg/sites/tourism.government.bg/files/documents/2018-01/nsurtb_2014-2030.pdf

https://geopolitica.eu/2019/176-broy-3-2019/3013-selskiyat-turizam-i-strategiite-za-razvitie-na-selskite-rayoni-v-balgariya

https://thermefunpark.bg/turizym/

За контакти:

Дойчо Ваклинов, докторант

Служебен адрес: София 1784, бул. „Цариградско шосе“ № 64

СУ „Св. Климент Охридски“, Геолого-географски факултет

Катедра „Социално-икономическа география“

Ел. поща: doychovaklinov83@gmail.com

Пламен Патарчанов, доцент, доктор

Служебен адрес: София 1784, бул. „Цариградско шосе“ № 64

СУ „Св. Климент Охридски“, Геолого-географски факултет

Катедра „Социално-икономическа география“

Ел. поща: plamenp@gea.uni-sofia.bg